

1. DZIELNY (88) ai

-é- (11), -e- (8); -é- *KochProp, KochPropKKoch, ZawJeft, KochFrag, OrzJan* (4), *SarnStat* (2); -e- *OrzQuin* (5), *KochEpit, KochFr*; -é- : -e- *KochJez* (1 : 1).

comp dzielniejszy (9); -ejszy (1), -(e)jszy (8).

sg m N dzielny, dzielni(e)jszy (22). \diamond *G* dzielného (3); -égo (1), -(e)go (2). \diamond *D* dzieln(e)mu (4). \diamond *A* dzielného (7), dzielny (2); -égo (3), -(e)go (4). \diamond *I* dzielnym, dzielniejszym (7). \diamond *L* dzielnym (1). \diamond *f N* dzielná (3). \diamond *A* dzielną (2). \diamond *I* dzielną (2). \diamond *n N* dzieln(e), dzielni(e)jsz(e) (4). \diamond *D* dzieln(e)mu (1). \diamond *V* dzieln(e) (1). \diamond *pl N m pers* dzielni, dzielni(e)jszy (7). *subst* dzieln(e), dzielni(e)jsz(e) (2). \diamond *G* dzielnych (9). \diamond *D* dzielnym (1). \diamond *A m pers* dzielné (3); -é (1), -(e) (2). *subst* dzielné, dzielni(e)jsz(e) (3); -é (2), -(e) (1). \diamond *I f* dzielnymi (1). \diamond *L* dzielnych (5).

Sł stp brak, Cn notuje, Linde XVI (jeden z tych samych przykładów) – XIX w.

1. *Umiejętny, sprawny, biegły, sposobny do czego, zdolny, dokonujący rzeczy wielkich lub pożytecznych; znakomity, wybitny; callidus, catus Cn* (72) : Perykles Athenień: dzielny miałta onego Senator/ gdy do rady w zaburzeniu Rzeczypospolithey chadzał/ [...] thák łam do siebie mawiał *OrzRozm* A4; nie przecz ci innego iedno prze tę wzgárdę/ z Krákwófkiey náuki nam dzielnych kácerzow w Polfcze fye zawníże przymnaża. *OrzRozm* O4v, P3v, R3 [2 r.]; *OrzQuin* I4v; [gdyby] trefiło fie iżby iáki człowiek dzyelny okazał fie z narodu onego/ tedy on postronny krol zábiega temu [...] iákoby ono potomstwo krolewkie á on narod zágubić mogł. *RejPos* 25; TVrczyn to chłop nikkzemny z narodu fwoiego/ By nie miał ludzi dzielnych s fwiátá postronnego. Bo [...] fie márníe záczył z narodu chłopfkiego. *RejZwierc* 241v; *KlonŻal kt*; A teraz bierz z rąk moich Proporzec dzielného Piřorimá/ w Sármaćkim kráiu przednieyřzého *KochPropKKoch* 4.

W połączeniach szeregowych (2): *GórnDworz* B7v; [řw. Leon] iřz był mądry/ wymowny/ y bárzo dzielny/ pořány był od Papieřá Syxtuřa trzecie⁸⁰ do Fráncyey *SkarŻyw* 317.

Wyrażenie: »w sprawach dzielny« (3): fráfunkom/ leniřtwu/ y proznowaníu/ był nieprzyiacielem: w řprávach dzielny/ y wręcznych robotách miřterny *SkarŻyw* 460, A3v, 76.

Szeregi: »(dobry) dzielny, (i) godny« [szyk 3 : 2] (5): pobudzałz mię do tego/ drogi mi nie wkázuiąc/ ktorą bym ia teř godnym y dzielnym w Polfcze był. *OrzRozm* Qv, R, S; gdzieby poddáni byli dobrzy/ dzielni/ godni/ y dobrze ná kierowani ku człowieczemu ná fwiecie błogofławieńřtwu/ tedy ten pan ktoryby im rořkázował/ mogłby fie zwác wyřřzym nád wřzytkimi krolmi krole. *GórnDworz* Ii, Cc7.

»zacny, (i) dzielny (a sprawny)« (2): *OrzRozm* R2; niechcę o nim [o prawie] iá tego mowić co mowil on zacny/ y dzielny Dworzanin/ y Sekretarř Krolá Sigmuntá řtárego Zębocki *GórnRozm* E2.

a. *Mężny, odważny, waleczny, bitny* (45) : ácz ci ferce y rozum v dzielnych ludzi przodkuia/ ále bes chlebá nieduřy Hetmánowie řą. *OrzRozm* N4; ktorą [Oksza] ia teraz będąc nikkzemny/ po dzielnych przodkow fwoich ku háńbie wiecey nořę/ á niřli ku czći řwey *OrzRozm* Q, Ev, N4, Rv, R2 [2 r.]; *GórnDworz* Kk4v; *RejZwierc* 93 [3 r.], 113; [Wołoszy] Dzielni řą y dobrze řje potkáia z drzewcem zá tarczą *BielSpr* 69; Żolnierzow teř y Pocztoř Panięcych niemáło Koronnych/ Ian Swiercowřki Mąř dzielny řprávował *StryjKron* 742, 742, 782; *KochJez* A3v; y Pořock dotąd/ byłby był w Mořkiewřkich

ręku/ by był on dzielny Krol Sztephan/ w Woyłku nie był. *GórnRozm* A2, D2, H2v; *KochProp* 13; *GostGospSieb* +3; *OrzJan* 61, 108; *KmitaSpit* Av, B2.

dzielny w czym (4): Táko mężne w potrzebie iák który s Troianow/ Co o nich dziwy piłzą wielce mężnych pánow/ Máło ci Zołędzyowie w tym nie są dzyelnieyfy *PaprPan* H3v. Cf »dzielny w rzeczach wojennych, rycerskich«.

W przeciwstawieniu: »dzielny ... nিকczemny« (1): Seymu Wárfzawfkiégó Dekrétem w Polfzce fye ípáda: á ktemu/ iefli łotr z godnym/ dzielny z nিকczemnym/ dobry ze złym/ pod iednym Dekretem Seymowym podługą. *OrzQuin* B4v.

W charakterystycznych połączeniach: *dzielny* (-e) *hetman* (6), *krol* (3), *ksiązę* (2), *mąż* (2), *pan* (2), *plemię*, *przodek* (2), *rycerstwo* (2), *rycerz* (2), *żołnierz*.

Wyrażenia: »mężnie dzielny« (1): y Brátá Frideriká Owiczá ímiálego y mężnie dzielnego Ricerzá [...] zábili *StryjKron* 320.

»przeważnie dzielny« (1): s tego woyłká fto mężow przebránych y przeważnie dzielnych ważyli fię przebyć przez rzekę Drwiącą *StryjKron* 309.

»dzielny w rzeczach wojennych, rycerskich« [*szyk* 2 : 1] (2 : 1): *GórnDworz* li2; Iefli ma byđź człowiekiem zwan bogoboynieyfzym/ Czyli w rzeczach rycérfkich hetmáném dziełnieyfzym. *KochFrag* 42; o narodzie Niemieckim/ którym sámym tę fławę przypifuią/ że iefł dziełny w rzeczach woiennych *OrzJan* 63.

»sławnie dzielny« (2): Nie bez częłtego á práwie ósmoletnego s krwáwym potem zątrwożenia [!] [...] do zálóżenia fundamentu tey przedfięwziętey Hístoriey náłzey [...] przyłtępuię sławnie dzielne Ricerłtwo/ á káfkáwy Czytelniku *StryjKron* A, A.

Szeregi: »mężny i dzielny« [*szyk* 1 : 1] (2): á wízákoż iż [*Romulus*] był y mężnym/ y dzielnym/ odiał fie [*nieprzyjaciółom*] bárzo prędko *GórnDworz* Z2; *StryjKron* 467.

»dzielny i ochoczy« (1): Y by [...] nie był ták dziełny/ y ochoczy Krol Sztephan iáko był/ tedy y do tąd Połock/ y Inflanty byłyby były w Mołkiewfkich ręku *GórnRozm* Mv.

»dzielny a sławny« (1): Bo nigdyby byli dziś ludzie nie wiedzieli co był Hektor/ co był Achilles [...] álbo oni dzielni á sławni Hetmáni Rzymfcy/ by ich byłá tá fwięta krolowa oną zacną fławą [...] nie vkoronowáłá. *RejZwierc* 23.

»sławny, dzielny, przeważny (i przemyślny)« (1): GDy ták Witołd sławne/ dzielne/ przeważne/ y przemyśłne Xiązę w Trokach żywotá dokonał *StryjKron* 567.

»dzielny, (a) sprawny (biegły)« [*szyk* 2 : 1] (3): Potym żeby był [*pan mój*] [...] ípráwnym/ dziełnym/ biegłym w rzeczach woiennych *GórnDworz* li2; Brutus iż był dzyelnieyfzy/ ípráwnieyfzy/ iuż o nim w Antoniułowym woyłku wiedzieli *RejZwierc* 93, 267v.

»śmiały i dzielny« (1): *StryjKron* 320 cf »mężnie dzielny«.

»dzielny i wielki« (1): Iákubá Defzpotá/ dziełnego y wielkiego człowieka/ [...] wydánego w oblężeniu długim przez Wuhry niewierné fłużełne íwé/ ná Soczáwie zámordowáli Wołochowie zdrádlwi. *OrzQuin* Z4.

»dzielny i wojenny« (1): Gáiná nieiáki Arryan/ częłek dzielny y woienny/ miał wielkie mieyfce v Cefarzá *SkarŻyw* 87.

W przen (1) : PLączą cię też zawałane miáltá/ ízerokiego Narodu Słowieńkiego. Ktorych/ Polus nieruchomy/ dzielnemu plemieniu Máło nie ná ciemieniu. *KlonŻal* B4.

b. Mający zalety bojowe, ognisty (o koniach) (4) : Y ná koniá dzielnego chocia y w profym siedłe wolałby káždy ku potrzebie wleść/ niż ná owego vpstrzonego co lie wípina/ wirzga/ á ogonem hárcuie. *RejZwierc* 68; *KochJez* B4; Wsíáday ná íwóy dzielny koń zacny Rádziwile/ Który/ [...] wędzidlá ímákuie/ Nogámi ziemię kopa/ páná vpátruie [...] á wjédz ná bogáty Dwór Dubieńki z íwoiemi vcćiwémi íwáty. *KochEpit* A2v; *KochFr* 122.

c. Pracowity (o pszczołach) (1) : Więc ábo íę złódziefwem/ ábo cudzołóstwem Báwi [...] Íáko tráđ w wlu/ między dzielnymi pńczołkami *KlonWor* 45.

2. Mogący dużo działać, skuteczny, silny, mocny, potężny, ważny, wybitny, znaczny (14) : *OrzRozm* R2; kórzcy w Sokálkiéy bitwie byli/ cí wam powiedzą/ co dzielna Wolność Polńka wmié. *OrzQuin* R2v, A3; *PaprPan* Yv; *SkarŻyw* 337; A ty o zacna coró/ w dzielnych cnotách twoich/ Zyy Oyczyznie y Bogu *ZawJeft* 43.

dzielny na co (1): Nie mieni nam to gniazdo [= *Baliccy*] co dáley mężnieyfze/ Y ná wízytki cne ípráwy íuz mi wierz dzyelnieyfze *PaprPan* P.

W charakterystycznych połączeniach: dzielne (-y, -a) błogosławieństwo, cnota, dowcip, dzielność, łaska, męstwo, obyczaj, posługa, praca, sejm, słowo, służba, sprawa, strzelba (3), wolność (2).

Szeregi: »mężny i dzielny« (1): MAiác przed oczymá mężné y dofyc dzielné poługi PP. Bekiefzów ná expedicyách woiennych téy R. P. *SarnStat* 74.

»dzielny i mocny« (1): Izali błogółáwieńtwa íego próżnuie/ izali nie íeft dzielne y mocne? *SkarKaz* 159b.

»poważny i dzielny« (1): dáleko wíęcey powážne y dzielnieyfze íłowá/ y prętfzá od Bogá na to pomoc tá przeczyłtfa Panná miálá. *SkarŻyw* 242.

»pożyteczny i dzielny« (1): y były krotkie íeymy/ ále pożyteczne kroleřtwu y dzielne. *SkarKazSej* 694a.

»dzielny, rycerski« (1): Ci byli czołem wízyłtkich ludźi pogránicźnych/ Węgiefki [!] ziemié będąc záwíże w wítáwicźnych. Pracách dzielnych Rycerřkich *CzahTr* H.

»dzielny i ważny« (1): VWażáiac dzielné y wážné íłuzby Vrodzónego Prokopá Pieniáźká/ Káwálérá/ Stárofty náłzého Wendeńkiého *SarnStat* 1207.

»zacny i dzielny« (1): w kórégo woýłku gdy [*Piotr Kmita*] tákże wiele zacnych y dzielnych rzeczy dokázował *OrzJan* 66.

3. Działający [przez co] (2) : Bo w Chrířtuřie Íeřuřie nic nie wáży áni obrzezánie/ áni nieobrzezka: ále wíará/ przez miłóř dzielna [*fides quae per charitatem operatur*]. *WujNT Gal* 5/6.

Szereg: »dzielny abo sprawujący« (1): Obácz íż tu Apořtoł zowie nowym řtworzeniem to/ co wyřłzey názwáł wíará przez miłóř dzielná ábo ípráwuíacą vczyńki dobre *WujNT* 666.

Synonimy: **1.** biegły, dobry, godny, sprawny, umiejętny, zacny; **a.** bitny, mężny, przewážny, rycerski, sprawny, śmiály, waleczny, wojenny; **2.** mężny, mocny, potężny, powážny, pożyteczny, silny, skuteczny, wážny, zacny, znaczny; **3.** sprawujący.

Cf BEZDZIELNY, DZIAŁAJĄCY, SAMODZIELNY

